

WORSTELING MET VERLEDEN

Laura Starink was bijna dertig jaar correspondent in Rusland voor *NRC Handelsblad*. Daarna schreef ze twee boeken. In 2013 verscheen het boeiende *Duitse wortels*, over haar familie en in het bijzonder haar moeder. Haar van oorsprong Duitse familie was woonachtig in Silezië en vluchtte na de Tweede Wereldoorlog voor de oprukkende Russen naar het Westen. En onlangs publiceerde ze *De schaduw van de grote broer*. In dit boek doet Starink verslag van haar bezoek aan vier gebieden – Letland, Polen, Kaliningrad en Oekraïne – die in de vorige eeuw eerst de Duitse (nazi)overheersing meemaakten en vervolgens die van de Russen, lees het communisme. Starink is geïnteresseerd in de problemen die de verwerking van dat verleden met zich mee brengt. Hoe ingewikkeld en verwarrend de situatie kan zijn, laat de recente geschiedenis van Letland zien. Letten hebben in de Tweede Wereldoorlog – vaak gedwongen – eerst tegen de Sovjets gevochten en vervolgens met de Sovjets tegen de Duitsers. De veteranen van de Letse

SS-legioenen herdenken ieder jaar op 16 maart hun strijd tegen de Sovjet-Unie in de Tweede Wereldoorlog. Op 9 mei herdenken de in Letland wonende Russen de overgave van nazi-Duitsland. Altijd sta je in de ogen van sommigen aan de verkeerde kant. De tegenstellingen tussen Russen en Letten in Letland worden nog versterkt, doordat Russen een taaltest moeten afleggen om Lets staatsburger te kunnen worden. Een kwart van de inwoners van Letland is Rus. Starink vraagt zich terecht af waarom de Letse overheid dit doet. In Estland en Litouwen gaat de overheid aanzienlijk soepeler met de daar wonende Russen en een eventueel staatsburgerschap om. Polen is, in de woorden van Starink, in een kwart eeuw veranderd van een arm land van keuterboeren en (haven)arbeiders in een zelfbewust lid van de Europese Unie, dat zich economisch spectaculair ontwikkeld heeft. De vraag die Starink vervolgens stelt is: hoe beschaafd is het land geworden in deze periode? Hoe gaat het land om met het recente verleden? Een antwoord hierop zoekt zij in het plaatsje Jedwabne. Daar werden in juli 1941 honderden Joden levend verbrand in een boerenschuur. De Poolse historicus Gross toonde in 2001 aan dat niet de nazi's de daders waren, maar Poolse mededorpelingen. Deze onthulling leidde tot soms schokkende reacties, onder andere van de Poolse rooms-katholieke kerk. Drie van de zes miljoen vermoorde Joden waren Poolse Joden. De kampen Majdanek, Treblinka en Auschwitz lagen in Polen. Maar de Polen wisten dankzij het communistische regime na de Tweede

DE SCHADUW VAN DE GROTE BROER. Laura Starink (Atlas Contact, Amsterdam 2015), 343 blz., € 19,99

Wereldoorlog niet dat negentig procent van de slachtoffers Joods waren, stelt onderzoeker Persak van het Instituut voor Nationale Herinnering – iets wat de moeder van Starink ook in *Duitse wortels* aan aangaf. In Kaliningrad, vroeger als Königsberg de hoofdstad van Oost-Pruisen en tot 1945 onderdeel van Duitsland en nu een enclave van Rusland, is de laatste jaren een grote interesse ontstaan in het Duitse verleden van de stad. Niet dat er van dat verleden nog veel te zien valt. Aan het eind van de oorlog en in de jaren daarna is de stad grotendeels vernield. Kaliningrad en omgeving zijn omringd door lidstaten van de Europese Unie. De inwoners van Kaliningrad doen boodschappen in Gdansk, want dat is goedkoper en er is meer aanbod. Zoals gezegd, men is trots op het Duitse verleden van de stad. Dat een groot gedeelte van de oorspronkelijke

Duitse bevolking van de stad uitgehongerd, verdreven, verkracht en vermoord is door de soldaten van het Rode Leger wil men in Kaliningrad echter niet horen. Bij het lezen van het hoofdstuk over Oekraïne dringt zich één gegeven nadrukkelijk op. Poetin heeft nooit geaccepteerd dat Oekraïne een zelfstandig, los van Rusland staand land geworden is. De eerste de beste gelegenheid heeft hij aangegrepen om op de Krim en later in Oekraïne in te (laten) grijpen. In september 2013 was Starink drie weken in Oekraïne op vakantie. Nergens was sprake van spanning tussen Russen en Oekraïners. Twee jaar later is van dit alles geen sprake meer. Nu worden de Oekraïners door de Russische media neergezet als fascist. Poetin maakt zeer bewust gebruik van de herinneringen in Rusland aan de verschrikkelijke Tweede Wereldoorlog. De meeste Russen delen de visie van Poetin. Starink toont aan dat de vier door haar bezochte landen/streken nog steeds worstelen met het verwerken van de gebeurtenissen in de vorige eeuw. Die conclusie wordt versterkt door de recente gebeurtenissen. Op het moment dat zij haar manuscript wilde inleveren, viel Rusland de Krim binnen. Dat maakt haar boek nog actueler. Voor Starink is het duidelijk dat Europa niet weet hoe te reageren op Poetins gedrag. De lezer vraagt zich dan ook met de schrijfster af wat diens volgende zetten zullen zijn. Dat maakt dit boeiende boek, dat terecht voor de Libris Geschiedenisprijs werd genomineerd, ook wat beangstigend.

Wim Rongen

WERVELEND BOEK VERHAALT OVER 70.000 JAAR GESCHIEDENIS VAN DE MENSHEID

Zolang er over geschiedenis geschreven wordt, zijn er boeken over Big History gemaakt: over de geschiedenis van de mensheid. Al sinds ik als student wetenschapsfilosofie en -geschiedenis in de jaren zeventig in Amsterdam met Elias en Goudsblom werd geconfronteerd lees ik die boeken met belangstelling, maar als leraar daarna heb ik nooit het idee gehad dat we in het onderwijs echt wat met die zaken die in die boeken worden beschreven zouden kunnen. Ik dacht altijd: dat is veel te speculatief, intellectueel en abstract. Dat standpunt verandert de laatste jaren, bij anderen en ook bij mij. Zo zijn er scholen die – vaak als vervanging van algemene natuurwetenschappen – het vak Big History in de bovenbouw hebben ingevoerd, er zijn lesboeken voor middelbare scholieren en er is nu een fraaie educatieve site over Big History – het gerucht gaat dat Bill Gates er twintig miljoen dollar in heeft gestoken.¹ Big History leeft, dat is wel duidelijk.

Er verschijnt de laatste jaren ook opvallend veel historische literatuur over het onderwerp. Ruim tien jaar geleden kwam het mooie *Zwaarden, Paarden en Ziektekiemen* van Jared Diamond uit, nu is van zijn leerling Yuval Harari *Sapiens. Een kleine geschiedenis van de mensheid* verschenen. *Sapiens* is een uitstekend boek, waarin 70.000 jaar geschiedenis van de mensheid in ruim vierhonderdvijftig wervelende bladzijden weergegeven wordt. Harari speculeert in zijn boek volop, wat de vraag

oproept of je je als historicus aan de feiten moet houden of dat je een bepaalde interpretatievrijheid hebt.

De laatste vijf drempels van Big History gaan over de geschiedenis van mensen en hun (technische) uitvindingen. Wie het eerdere werk van Elias en consorten over Geschiedenis in het Groot kent weet dat in dat werk niet de technische of wetenschappelijke ontwikkelingen het primaat hadden (of de productiefactoren van Marx), maar dat het primaat bij het sociale lag. Het waren in het bijzonder sociologen die over techniekgeschiedenis schreven – het ging hen niet om de ‘dingen’ maar om wat de mensen met de ‘dingen’ doen.

Harari schaart zich in *Sapiens* moeiteloos in deze traditie. Het sleutelwoord is *imaginaire orde*: wat mensen (lees: groepen) doen hangt vooral af van de imaginaire ordes die zij zichzelf opleggen. In het boek van Harari wemelt het van de voorbeelden. Een voorbeeld: toen de Industriële Revolutie eenmaal op stoom kwam, met de proliferatie van stoommachines en vooral de elektrificatie van de wereld, kon het idee van groei pas echt wortel schieten. Doordat er in de negentiende-eeuwse wereld vrijwel dagelijks allerlei nieuwe dingen te zien waren, ontstond er een sterk vooruitgangsgeloof. Morgen zal het veel beter zijn dan vandaag. Binnen die imaginaire orde met vertrouwen in de toekomst, ontstonden er veel meer mogelijkheden om kredieten te verkrijgen en kon de kapitalistische machine pas echt gaan draaien, aldus Harari. ►

¹ <https://school.bighistoryproject.com/bhplive>.